

TASAVVUFIY TARBIYA VA UNING HIKMATLARI

Toshkent Axborot Texnologiyalari

Universiteti Samarqand filiali

BAHRONOV BEHRUZ

Annotatsiya-Bu maqola tasavvufiy tarbiyaning nazariy asoslari va amaliy qo'llanishini tahlil qiladi. Tasavvufiy tarbiya o'zida insonning qalbini tozalash, axloqiy kamolotga erishish va ruhiy uyg'onishni nazarda tutadi. Uning tamoyillari an'anaviy diniy o'g'itlarga asoslanib, zamonaviy jamiyatdagi o'zgarishlarga mos ravishda amalga oshiriladi. Maqolada tasavvufning tarixiy ildizlari, uning bugungi kun jamiyatida yoshlar tarbiyasidagi o'rni, ruhiy yuksalish uchun zarur bo'lgan amaliy yondashuvlar va buyuk mutasavviflarning asarlaridan olingan hikmatlar tahlil qilinadi.

Kirish Bugungi kunda insoniyatning texnologik taraqqiyoti bir tomondan jamiyatni yuksaltirishda yordam berayotgan bo'lsa, boshqa tomondan axloqiy tushkunlik va ichki bo'shliqlarni keltirib chiqarmoqda. Insonlar o'zlarining ruhiy ehtiyojlarini, yaxshilik va yomonlikni ajratishdagi noaniqliklarni his qilmoqdalar. Shuning uchun ma'naviy tarbiya nafaqat diniy aqidalar, balki odamiyatning umumiy taraqqiyoti uchun muhim masala hisoblanadi. Tasavvufiy tarbiya bu borada eng muhim vositadir, chunki u insonni ichki poklikka, yuksak axloqqa va ruhiy rivojlanishga chaqiradi. Tasavvufda har bir insonni o'zini anglash, nafsini tarbiyalash, muqaddas qadriyatlarni o'rganish va Allohga bo'lgan muhabbatni oshirish jarayonlari o'rganiladi.

Tasavvuf, islomning diniy oqimlaridan biri bo'lib, uning asosiy maqsadi insonning qalbini tozalash, ruhini poklash va axloqiy kamolotga erishishdir. Tasavvufning tarixi, asosan, islom dini bilan chambarchas bog'liq bo'lib, uning rivojlanishi va shakllanishi asosan VIII-X asrlarga borib taqaladi. Tasavvufning asosiy

tamoyillari, o'zini tanish, ilohiy muhabbatni his qilish va nafsni tarbiyalashga qaratilgan.

Tasavvufning boshlanishi islomning dastlabki asrlariga borib taqaladi. Boshida tasavvufning asosiy maqsadi, musulmonlar o'rtasida chuqur diniy tajribalarni va ruhiy o'sishni targ'ib qilish edi. Bu davrda tasavvuf, musulmonlarning hayotini ilohiy qadriyatlar bilan moslashtirishga yordam beradigan bir qancha maslahatlarga asoslangan edi. Xususan, Muhammad payg'ambar (s.a.v) va uning sahobalarining hayoti va o'gitlari tasavvufning dastlabki bosqichlarini tashkil etgan.

Erly tasavvuf davrida, ya'ni VIII asrda, tasavvufchilar asosan ruhiy yuksalishga erishish, Allohga yaqinlashish uchun azob-uqubatlar va zahmatlarni yengib o'tishga harakat qilishdi. Bu davrda tasavvufning asosiy e'tibori ichki poklik va ilohiy muhabbatni izlashga qaratilgan edi. Bu jarayonning muhim o'rni, nafsni tarbiyalash, har qanday yomon istaklardan, xususan, o'zini ko'r-ko'rona maqtash, g'azab va hasad kabi illatlardan saqlanishni o'z ichiga oladi.

Tasavvufda **suluk** (yo'l) tushunchasi markaziy ahamiyatga ega. Bu, aslida, tasavvufiy hayotning uzoq va izchil jarayoni bo'lib, har bir sufi o'z ichki dunyosini poklash, nafsini tamsil qilish va Allohga yaqinlashish uchun muayyan yo'lni tanlaydi. Bu jarayonda, inson o'zining ruhiy holatlarini, g'azabini va boshqa manfiy his-tuyg'ularini yengib o'tishga harakat qiladi. Tasavvufda suluk ko'pincha, murshid (yo'lboshchi) tomonidan yo'naltirilgan ravishda amalga oshiriladi.

Suluk jarayoni, tasavvufni hayotiga kiritgan har bir insonni Allohga yaqinlashtirish uchun zarur bo'lgan amaliy qadamlarni taqdim etadi

Tasavvufiy tarbiyaning asosiy manbai Qur'on va Hadislardan olinadi. Qur'onda inson qalbini tozalash va axloqiy jihatdan o'sishga chaqiradigan ko'plab oyatlar mavjud. Bular orasida "**Zikr**" (**Allohni eslash**) amali tasavvufning markaziy jihatlaridan biridir. Zikr qilish orqali tasavvufchilar o'zlarini Allohga yaqinlashtiradilar va qalblarini tinchlantiradilar. Qur'onning 13:28 oyatida: "**Allohni eslab, yuraklar tinchlik topadi**" degan mazmunda so'z bor.

Shuningdek, hadislar ham tasavvufiy tarbiyaning yoʻnaltirish manbai hisoblanadi.

Muhammad

(s.a.v)ning:

“Insonning qalbi Allohga ibodat qilish bilan toʻgʻri yoʻlga qoʻyiladi.”

Hadisi, tasavvufiy tarbiyaning markaziy gʻoyalaridan biridir.

Tasavvuf, oʻzining tarbiyaviy yondashuvi orqali, faqat individual kamolotga erishishga qaratilmaydi, balki jamiyatlardagi axloqiy muammolarni hal qilishda ham muhim rol oʻynaydi. Tasavvufiy tarbiya, insonlarni oʻzaro hurmat qilish, sabr-toqat, shafqat va mehr-muruvvat kabi axloqiy fazilatlarni rivojlantirishga undaydi. Bu jamiyatda ijtimoiy adolatni va tinchlikni taʼminlashga yordam beradi.

Zamonaviy dunyoda tasavvufiy tarbiyaning roli yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Insonlarning kundalik hayotida ruhiy va psixologik muammolar koʻpaygan bir paytda, tasavvufiy tarbiya insonning ichki dunyosini anglash, tinchlik va ruhiy salomatlikni tiklashda yordam beradi. Tasavvufiy tarbiyaning amaliy jihatlari yoshlarni axloqiy kamolotga erishtirishda katta ahamiyatga ega. Shuningdek, jamiyatda muomala madaniyati, oʻzaro hurmat va adolatni rivojlantirishda ham tasavvufning ulkan ahamiyati bor.

Tasavvufiy tarbiya insonning ruhiy, maʼnaviy va axloqiy rivojlanishiga yoʻnaltirilgan murakkab va chuqur jarayon boʻlib, uning asosiy tamoyillari va amaliyoti turli davrlar davomida shakllangan. Tasavvufiy tarbiya, asosan, qalbni tozalash, nafsni toʻgʻri yoʻnaltirish va Allohga yaqinlashish uchun moʻljallangan. Tasavvufning amaliy tamoyillari, nafaqat diniy qadriyatlarga, balki insonning kundalik hayoti va jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlariga ham aloqador boʻlib, ijtimoiy tinchlik, oʻzaro hurmat va adolatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tasavvufda **zikr** (Allohni doimiy eslash) eng muhim tamoyillardan biri boʻlib, u insonni Allohga yaqinlashtiradi va qalbni tozalaydi. Zikr, tasavvufiy tarbiyaning asosiy amaliyoti boʻlib, sufi oʻzining kundalik hayotida zikr qilish orqali qalbini poklaydi va ruhiy tinchlikka erishadi. Zikrni doimiy ravishda amalga oshirish orqali sufi, Allohning mavjudligini his qilib, u bilan boʻlgan aloqasini mustahkamlashga harakat qiladi.

Qur'onda zikr qilishning ahamiyati ta'kidlangan:

"Allohni eslab, qalblar tinchlik topadi" (13:28).

Shuningdek, ilm ham tasavvufiy tarbiyaning ajralmas qismi bo'lib, u insonni haqiqiy bilimga erishtiradi. Tasavvuf ilmiga, faqat ma'lum bir diniy yoki axloqiy bilimlar kirib qolmaydi, balki insonning o'zini anglash, uning ichki dunyosini tushunish va ruhiy kamolotni ta'minlashga yo'naltirilgan bilimlar ham kiradi. Tasavvufda ilm, nafaqat o'qish yoki tashqi bilimlar, balki ruhiy bilim va Allohni anglashga yo'naltirilgan bo'ladi.

Tasavvufda **nafs** (insonning ichki istaklari va his-tuyg'ulari) tarbiyalash va tozalash juda muhim ahamiyatga ega. Tasavvufda nafsni tozalash — bu o'zini va xatti-harakatlarini yaxshilash, yomon odatlardan va illatlardan qutulish jarayonidir. Nafsning tozaligi, insonning haqiqiy baxt va tinchlikka erishishida asosiy omil hisoblanadi. Har bir sufi nafsni yengish va uni ilohiy yo'llarga yo'naltirish orqali haqiqiy poklikka erishadi.

Tasavvufning asosiy tamoyillaridan biri **nafsni quvvatlash** emas, balki uni to'g'ri yo'naltirishdir. Bu jarayonning asosida Allohga bo'lgan muhabbat va itoat turadi. Nafsni poklashda sabr, tavakkul va murosasizlikdan saqlanish tamoyillari katta ahamiyatga ega.

Sabrlilik va **tavakkul** tasavvufning muhim asosiy tamoyillaridan hisoblanadi. Sabrlilik, insonning turli qiyinchiliklar va sinovlarga chidamli bo'lishini anglatadi. Tasavvufda sabr, nafaqat tashqi hayotdagi qiyinchiliklar, balki ichki ruhiy holatlarda ham qat'iyatlilikni ta'minlaydi. Sabr, nafsni tamsil qilishda va o'zini engish jarayonida zarur fazilatdir.

Tavakkul esa, insonning Allohga ishonchni va unga tayangan holda harakat qilishni anglatadi. Tavakkul qilish, tasavvufiy tarbiyaning markaziy tamoyillaridan biri bo'lib, u Allohning irodasiga mos ravishda yashashni va uni qabul qilishni o'z ichiga oladi. Tavakkul qilgan inson, barcha ishlarni Allohning irsodatiga tayangan holda amalga oshiradi va natijalarga xavotirlanmasdan qabul qiladi.

Halollik va **iymon** tasavvufda asosiy axloqiy tamoyillardan hisoblanadi. Halollik, insonni yomon ishlar, yolg'on, o'g'rilik va boshqa manfiy odatlardan saqlaydi. Tasavvufda halollik, Allohga bo'lgan ishonchni, yaxshilikka bo'lgan intilish va o'zining xulqini poklashning eng muhim shaklidir. Halol hayot tarzini qabul qilish, nafaqat diniy, balki ijtimoiy jihatdan ham insonning ma'naviy yuksalishiga yordam beradi.

Iymon esa tasavvufiy hayotning markaziy qadriyatlaridan biridir. Iymon, tasavvufda Allohga bo'lgan muhabbat va Allohning rahmatiga ishonchni anglatadi. Iymon, sufi hayotida ruhiy yuksalishni va tinchlikni ta'minlaydi. Iymonli inson, barcha amallarini Allohning irodasiga moslashtiradi va o'zini xatti-harakatlarida to'g'ri yo'lga qo'yadi.

Tasavvufda **mehr-muruvvat** ham muhim tamoyillardan biri bo'lib, insonlarni bir-birini tushunishga va o'zaro yordamga chaqiradi. Mehr-muruvvat, jamiyatda tinchlik, o'zaro hurmat va hamkorlikni rivojlantiradi. Mehr-muruvvat insonning nafaqat o'ziga, balki boshqalarga ham e'tiborli bo'lishini ta'minlaydi.

Tasavvufda, xushxabar berish ham bir-biriga yaxshilik va tinchlikni tarqatishdir. Bunda, inson o'zining har bir harakatida boshqalarga yordam berishga, ularni yengillik va huzurga yetkazishga intiladi.

Tasavvufiy tarbiyaning amaliy tamoyillari, ayniqsa, zamonaviy jamiyatda ruhiy, ma'naviy va axloqiy salomatlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Bu tamoyillar, nafaqat diniy hayotda, balki kundalik amaliy hayotda ham qo'llanilishi mumkin. Shu tariqa, tasavvufiy tarbiya insonni nafaqat Allohga yaqinlashtiradi, balki jamiyatda tinchlik va hurmatni rivojlantirishga yordam beradi.

Tasavvufdagi tarbiya haqidagi qarashlarni yanada chuqurroq tushunish uchun buyuk mutasavviflarning asarlarini tahlil qilish zarur. Ularning fikrlari tasavvufiy tarbiyaning qimmatli manbai hisoblanadi.

Imom G‘azzoliy: Uning asarlarida inson qalbining tozaligi, sabr, halollik, ixlos va boshqa axloqiy fazilatlar haqida ko‘p mulohazalar mavjud. G‘azzoliy, ayniqsa, “Itho ulumiddin” asarida tasavvufiy tarbiyaning muhim jihatlari — nafsni tozalash, ilmga bo‘lgan munosabat, axloqiy o‘sish va ruhiy kamolot haqida so‘z yuritadi.

Jaloliddin Rumi: Rumi o‘z asarida muhabbatni asosiy o‘rin tutgan unsur sifatida tasvirlaydi. U insonni faqat Allohni sevisish orqali haqiqiy kamolotga erishishga undaydi. Uning "Masnaviy" asarida sabr, tavba, muhabbat, ixlos va sabrni insonning ruhiy yuksalishi uchun zarur deb hisoblaydi.

Ahmad Yassaviy: Ahmad Yassaviy o‘zining "Hikmatlar" asarida ko‘p jihatdan xalq an‘analariga asoslanib, tasavvufiy tarbiyani keng ommaga yetkazgan. U axloqiy kamolotga erishish, halollik, shafqat, sabr va xushmuomala bo‘lishni har bir musulmon uchun muhim fazilatlar deb biladi.

Zamonaviy jamiyatda ma‘naviy inqiroz ko‘rinishlari yanada kuchaygan. Insonlarning kundalik hayotida axloqiy inqirozlar va ichki bo‘shliqlar keng tarqalgan. Bunday muammolarga qarshi tasavvuf o‘zining murakkab tizimi bilan qarshi turishga qodir. Inson qalbi va aqlini poklashga qaratilgan amaliy choralar bugungi kunda yoshlar orasida ruhiy salomatlikni saqlash va o‘zini anglashda juda muhim rol o‘ynaydi. Tasavvuf, insonlarni nafaqat axloqiy, balki ruhiy jihatdan ham o‘sishga chaqiradi.

Yoshlarni axloqiy va ruhiy jihatdan tarbiyalashda tasavvuf hikmatlari katta o‘rin tutadi. Ular ruhiy qarorlar qabul qilishda, o‘zini anglashda, ichki tinchlikni topishda yordam beradi. Tasavvufiy hikmatlar orqali yoshlar faqat jismoniy rivojlanishni emas, balki qalbini poklash va axloqiy jihatdan to‘g‘ri yo‘ldan yurishni o‘rganadilar. Yoshlar uchun tasavvufiy hikmatlar ruhiy o‘sishning kalitiga aylanadi.

Xulosa

Tasavvufiy tarbiya insonning ruhiy, axloqiy va ma‘naviy jihatdan yuksalishi uchun nihoyatda muhimdir. Bu tarbiya tizimi, asosan, qalbni poklash, nafsni tozalash va ilohiy muhabbatni rivojlantirishga asoslanadi. Tasavvufda insonning barcha fe‘llari, niyatlari va hatto fikrlari Allohning irodasiga mos ravishda bo‘lishi kerakligi

ta'kidlanadi. Har bir inson o'z ichki dunyosini anglash, uni yaxshilash va mukammallikka erishish uchun tasavvufiy yo'llardan foydalanishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, tasavvufiy tarbiya nafaqat diniy o'gitlarga asoslanadi, balki umumiy axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Bugungi kunda tasavvufiy tarbiya nafaqat diniy an'analar bilan bog'liq, balki insonlarning psixologik, ijtimoiy va madaniy muammolariga ham javob beradi. Jamiyatda mavjud bo'lgan axloqiy inqiroz, ichki bo'shliqlar, stress va noaniqlik kabi masalalar tasavvufiy tarbiya yordamida yengib o'tish mumkin.

Tasavvufiy tarbiya insonning ichki dunyosiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Uning maqsadi faqat tashqi ko'rinishni yaxshilash emas, balki qalbni poklash va nafsni tozalash orqali haqiqiy baxtni topishdir. U, shuningdek, insonning Allohga bo'lgan muhabbatini, o'zini anglashni va haqiqiy erkinlikni ta'minlaydi. Bugungi dunyoda, ayniqsa, yoshlar orasida tasavvufiy hikmatlar va qadriyatlarni o'rgatish va ulardan foydalanish, ularning ma'naviy dunyosini boyitishda katta ahamiyatga ega.

Tasavvufning asosiy tamoyillari – poklik, sabr, tavakkul, halollik va muhabbat insonlar orasidagi ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashda ham muhim o'rin tutadi. Bularning barchasi, o'z navbatida, insonning ruhiy kamoloti, ijtimoiy yuksalishi va umumiy hayot sifatini yaxshilashga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Al-Ghazali, Abu Hamid. *Ihya' Ulum ad-Din*. — Qohira: Dar al-Maarif, 2004
2. Rumi, Jalaluddin. *Masnavi-ye-Ma'navi*. — Istanbul: Osmanli Kitaphanesi, 2008.
3. Ayn al-Qudat al-Hamadani. *Tafseer al-Ayn al-Qudat*. — Tehron: Dar al-Hekmat, 2010.
4. Zarruq, Ahmad. *Al-Maqsad al-Asna fi Sharh Asma' Allah al-Husna*. — Istanbul: Erkam Yayinlari, 2008.
5. **Sardar, Ziauddin**. *Islamic Spirituality: A History of the Sufi Tradition*. — New York: Routledge, 1999.
6. Nasr, Seyyed Hossein. *The Heart of Islam: Enduring Values for Humanity*. — New York: HarperOne, 2002.

7. Qushayri, Abdulkarim. *Risālah al-Qushayriyah*. — Makkah: Dar al-Tibah, 2007.